

Katya Charalozova

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

Two Recent Books by Prof. Vladko Murdarov

V. Murdarov. *New (and Old) Miscellaneous Language Tips*. Black Flamingo Publishing, Sofia, 2025, 191 p.

V. Murdarov. *Miscellaneous Pronunciation Tips*. Black Flamingo Publishing, Sofia, 2025, 190 p.

Abstract: The article presents the contributions of Professor Vladko Murdarov in the field of Bulgarian linguistic norms, focusing on two of his latest books – *New (and Old) Miscellaneous Language Tips* and *Miscellaneous Pronunciation Tips*, published in 2025. The analysis demonstrates Prof. Murdarov’s talent for identifying the most significant linguistic issues, analysing and resolving them, and presenting the solutions in a clear and accessible manner. This approach has played a key role in establishing his popularity as a Bulgarian linguist and represents a major contribution to the development of standard Bulgarian language usage.

Катя Чаралозова

(България, Институт за български език, Българска академия на науките)

Две нови книги на проф. Владко Мурдаров

В. Мурдаров. *Разни нови (и стари) езикови съвети*. Издателство „Black Flamingo“, София, 2025, 191 с.

В. Мурдаров. *Разни съвети за правоговора*. Издателство „Black Flamingo“, София, 2025, 190 с.

Актуалните проблеми на езиковата култура винаги са били във фокуса на творческото внимание на професор Владко Мурдаров. Книгите му, издавани първоначално в поредицата „Родна реч“ на издателство „Просвета“ и по-късно отпечатаните в издателство „Black Flamingo“, са резултат от неговия постоянен творчески интерес към проблемите на езиковата норма и правилните езикови употреби. Плод на професионалното наблюдение върху всекидневната езикова практика, те дават една обективна картина на съвременната речева практика и имат за цел да повлияят върху говорещите български език за по-правилното и точно използване на речта. Основно предназначени за широка аудитория, книгите имат за адресат и специалистите, занимаващи се с актуални проблеми на съвременния език, на нормата и кодификацията. Много от препоръките в двете поредици „99 езикови съвета ...“ и „Разни съвети ...“ са давани и в сп. „Български език“, коментирани са в предаването *Език мой*, прераснало в рубрика от сутрешния блок *Култура БГ* на БНТ. Материалите от тези предавания са специално обработени, допълнени и обогатени, за да бъдат издадени в поредица от книги. И тъй като в езиковата практика се появяват все нови и нови случаи, които изискват намесата на езиковеда за решаване на затрудненията, проф. В. Мурдаров е провокиран да издава своите книги, където умело коментира новопоявилите се трудности и ги поднася обяснени по един достъпен за аудиторията начин с надеждата, че ще бъде чут и разбран от мнозина. Не случайно е избран и жанрът „езикова бележка“, за да бъде представен материалът достъпно и препоръките

да бъдат разбрани от повече хора, влияейки на мнозина в посока на правилното използване на речта. На тази цел е подчинен и стилът на бележките, съзнателната експресия на места, както и интригуващите заглавия (*Магии с политическото слово, За манипулациите, инсинуациите и т.н., Яка досада, За разстоянието, дистанцията и дестинациите, Трансформация на канцеларщината*). Езиковите бележки във всяка от книгите са тематично разпределени в четири части, а в петата част за улеснение на читателите са подредени по азбучен ред всички коментирани думи, форми и изрази. Всяка от книгите започва с увод, който информира за целите, структурата и предназначението на труда, в самите статии се посочва каква е допусканата грешка, причината за появата ѝ и правилното решение на проблема – правописен, правоговорен, проблем от граматичната норма, стилистичен.

Ще се спра по-обстойно на последните книги от поредицата, издавана от издателство „Black Flamingo“, а именно на книгите „Разни нови (и стари) езикови съвети“ и „Разни съвети за правоговора“, издадени 2025 година.

Езиковите бележки в първата и втората част на „Разни нови (и стари) езикови съвети“ са посветени на правописни и правоговорни грешки, третата част се отнася до колебания при граматичните езикови норми и някои случаи на дублетност, четвъртата част разглежда въпроси, свързани с чуждите думи в бълг. език и стилистиката на изказа. На практика в книгата са обхванати всички аспекти на книжовната норма и нейната кодификация.

В първата част са анализирани правописни и правоговорни грешки: условният правопис и неправилният изговор на глаголните окончания и на някои членувани съществителни („гордосттъ“ вм. „гордостта“), на членуваните съществителни като *нощ, мощ, свещ*, чиито правопис често се грешни, както и грешки, свързани с прилагането на правилото за *променливо я*, коментарът на затрудненията, породени от неправилна замяна на звукове, (вж. *Пак за твърдостта на българите, Твърдостта на българите, Силата на диалекта, Досадни масови грешки, Премятане на звуковете, Пропуснатите звукове* и др.). Във всяка една езикова бележка от тази част проф. В. Мурдаров разяснява причините, довели до коментираните грешки, резултат най-вече от небрежен изговор и диалектни влияния. В част от статиите се разясняват някои проблемни случаи с ударението на чуждите думи като например употребата на *монитОринг* вм. *монИторинг*, *дЕкан* вм. *декАн*, *фермЕр* вм. *фЕрмер* и др. Две от бележките са грешките, свързани с логическото ударение при предлози и съюзи (*Или-Или* вм. *илИ-илИ*, *прОтив* вм. *протИв*).

Две от бележките във втората част на книгата са за правописа на сложните съществителни със съставка от чужд произход, където съвременната норма допуска разделно писане (*фитнес център, бинго зала, тенис клуб, паник бутон* и др.), а също и на правописа на сложни думи със съставки *авто-, агро-, гео-, евро-*, които се пишат винаги слято със следващата основа. Обръща се специално внимание на правописа на съчетания с буквени съкращения, напр. *PSR тест, BG паспорт, НАТО генерал, ТОЛ система, тв репортер* и още много други случаи, предизвикващи въпроса: „Как да напишем правилно“ (вж. *За правописните правила при някои сложни думи и съставни наименования; За броя на тиретата в сложните думи*). Често задаваните въпроси как правилно да се изпишат сложни съществителни, при които като подчинена основа се използва названието на буква или самата буква: *алфа-стабилизатор, гама-лъч, П-образен, V-образен* и др., също са отразени в съответните статии (*За правописа на някои чужди думи и изрази; За правописа на един вид нови сложни думи*). Не са пропуснати и някои по-трудни случаи при писането на главни букви като писането на абревиатури, но и в случаи, където употребата на главни букви издава незнание и незачитане на традицията (*Вярвай В Мен*).

Третата част от книгата е посветена на проблемни случаи от граматичната норма на езика, в голямата си част новопоявили се, които все още не са ненамерили място в кодификационните справочници. След като се разясняват правилата за употреба на бройната форма за съществителни от мъжки род (*Вътрешно противоречие*), проф. Мурдаров се спира на по-трудни случаи, където често се греша. Това са случаите на дистантна съчетаемост и когато числителното стои по-често пред две и повече съществителни, напр.: *23 самолета и хеликоптери*, където се употребява обикновеното мн. число при втората дума, защото смисълът я налага. Става дума за неопределен брой хеликоптери и затова се изисква употребата на форма за множествено число. По същество в тези случаи се формулира правило, което не присъства в официалните справочници, каквито са и случаите при съставни числителни, включващи съществителното *хиляда*.

Специално внимание авторът отделя на явления, където се забелязва голямо напрежение между узус и норма. Например при членуването с пълен/кратък член на съществителните от м.р. ед.ч, където нуждата от специални лингвистични познания е необходима за правилното членуване. След като обяснява причините за отклоненията от нормата, проф. В. Мурдаров обосновава с убедителни примери защо не трябва да бъде премахнато правилото за употребата на пълен/кратък член при съществителните от мъжки род. Забелязана е и масовата грешка да не се членуват съставните собствени имена при названията на учреждения, организации, предприятия, географски наименования, а също и при заглавия на книги, справочници, наредби, закони и др., коментирани в „Недосегаемите наименования“ и „Други недосегаеми наименования“.

Отпадането на падежните форми при въпросителните, неопределителните, отрицателните и отрицателните местоимения се коментира в *За отпадащите местоимения*, като препоръката на професора е да се спазват сега съществуващите правила. И на още една често срещана грешка се спира проф. Мурдаров. Отнася се за смесването и неправилната употреба на кратката форма на възвратното притежателно местоимение *си* с кратките форми на обикновеното притежателно местоимение, което води до промяна в смисъла на изречението (*Той ще извика сестра му* и *Той ще извика сестра си*).

Не е пропуснат и глаголът с неправилната употреба в устната реч на форми, следствие от „мекането“ (*броиме, четеме, ходиме* и др.). Експанзията на тези форми според проф. Мурдаров се крие в погрешната представа, че става дума за дублетни форми, чиято употреба е напълно законна. Тревогата на езиковеда предизвикват глаголни форми, повлияни от диалектен изговор. Става дума за неправилните, но все по-често срещани *влезна, излезна, слезна*, чиято употреба се смята вече за напълно правилна и вече се среща в писмената книжовна реч.

Една друга норма системно се нарушава в писмената и устната реч, което се дължи на недостатъчни граматични познания както сред обикновените носители на езика, така и сред журналисти и други публично говорещи лица. Отнася се за смесването на миналите причастия и страдателните причастия, където формите на миналите причастия се употребяват винаги в множествено число, както е правилната употреба на миналите причастия при изразяване на учтивост (*Госпожо, Вие чела ли сте тази книга* вм. *Госпожо, Вие чели ли сте тази книга*; *Госпожо, Вие сте много известни* вм. *Госпожо, Вие сте много известна*).

В четвъртата част на книгата са събрани езикови бележки за думи и изрази, неправилно използвани поради незнание за точното значение или особености в стилистичната им употреба. Затова *езиковите съвети* имат за цел постигане на точна и изразителна реч, точност при подбора на думите и ясен изказ. Вниманието на проф. В. Мурдаров е привлечено от появата на нови значения на думи като *експертиза, спекулация, спекула* и др., които са често срещани в езика на политиците с претенции, че говорят на нов, модерен

език, а всъщност издават непознаване на родния език. Такива думи го превръщат в маниерен, изкуствен и сложен за разбиране. Използвани не на място, такива думи правят речта съвършено неясна и неинформативна. Колкото и да звучи странно думи като *токсичен*, в повечето случаи употребени преносно, съвсем не допринасят за обогатяване на речта, а я правят еднообразна и пълна с клишета, макар и възприемани като модерни. Не по-малък проблем е непознаването на съчетаемостта на значителна част от новите думи (*друга алтернатива, различна алтернатива*). Тези въпроси, свързани с езиковата култура, са коментирани в няколко бележки, които обясняват значението и правилния изговор, а където има правописен проблем и правописа на думите (вж. *Заразната токсична връзка; За новите значения на старите чужди думи; Няма друга алтернатива*). Анализирани речевата практика, проф. В. Мурдаров с тревога отбелязва навлизането в книжовната реч на жаргонни думи и изрази, които я правят бедна и еднотипна, а също и на клишетата, чието присъствие в езика на публичните личности определено нанася значителна вреда на езиковата практика (вж. *Жаргонната дума „яко“ в книжовния речник; Две жаргонни думи в книжовния речник. Между култов и класен*).

Най-новата книга на проф. В. Мурдаров „Разни съвети за правоговора“ е изцяло посветена на правоговора. Както и в излезлите по-преди книги, вниманието на езиковеда е привлечено от причините, довели до правоговорни грешки в речта на голяма част от говорещите. Особеният интерес към темата за правоговора се свързва с наблюдението на проф. Мурдаров, че в книжовната реч наред със старите се срещат много нови грешки и колебания, неотбелязвани досега, и на които до този момент не е отделяно подобаващо внимание. По тази причина на темата за правилното говорене е посветено цялостно изследване, в което изводите, представени в краткия формат на езиковата бележка, авторът се надява да постигат максимален ефект в практиката.

Книгата също е структурирана в пет части, като последната представлява азбучен показалец на коментираните случаи. Всяка езикова бележка започва с коментар на правоговорното правило, както и на допусканите грешки, причините, пораждащи колебанията, и препоръки за правилна употреба. Особено внимание проф. В. Мурдаров обръща на причините, които предизвикват грешните употреби, с цел да формулира ясни и точни правила, които да улеснят говорещите в намирането на правилния вариант.

Основните причини за нарушаването на правоговорната норма са небрежният изговор и непреодолените диалектни навици. Диалектното влияние се проявява в редуцирания на широките неударени гласни, както и в твърдия изговор на меките съгласни. Явлението редукция е описано детайлно в отделни бележки (вж. *Потъмнялото о; Потъмнялото е; Престараване при и*). Такива правоговорни грешки са съществено нарушение на нормата и водят до нарушаване на смисъла на изказването, както е при думите *оказвам и указвам, оронвам и уронвам, опadam и упадам, молех и молих, лекувам и ликувам, птиче и птичи* и др. Широко разпространеното затвърдяване на меките съгласни е коментирано в няколко статии, като са обхванати всички по-важни случаи при изговор на глаголните окончания на глаголи от 1. и 2. спрежение, при някои глаголи от 3. спрежение, а също на повелителните им форми, случаите при членуване на съществителните с наставки -ар и -тел (вж. *Твърдостта на българина; Пак за твърдостта на българина*). Детайлно са описани грешките във връзка с правилото за променливото я при миналите деятелни и страдателни причастия, при сложните думи (вж. *т.нар. променливо я; Пак за т.нар. променливо я*).

Причина за нарушаване на правоговорната норма е и небрежният изговор. Разгледани са по-типичните случаи на грешки при изговора на звучни и беззвучни съгласни, както вътре в думите, така и на границата между тях, на грешките при изговора на пред-

лозите *в, с, от*. Коментирани са по-основни случаи на грешки при уподобяването на шумови съгласни и особено замяната на звуковете *з* и *ж* пред *ш, ч, ж* (*раишит* вм. *разишит*, *бежжичен* вм. *безжичен*), уподобяване на съгласната *д* пред *н* и *ч* (вж. *Странно уподобяване; Поведението на предлога в; Поведението на предлога с; Поведението на предлога от*).

Особено внимание се обръща на спазването на правоговорната норма при произнасянето на двойните съгласни (вж. *За двойните съгласни*), на грешките при комбинацията от две гласни, от които едната е *е* или *и*, преминаваща в *й* (вж. *За двойките гласни; За двойните гласни*), а също и явлението *хиперкоректност* (Двойно *н* от престараване), където небрежният изговор може да доведе до смислови грешки и правописни проблеми. Обстойно са представени явленията *елизия* (*фащам* вм. *хващам*, *тва* вм. *това*, *безна* вм. *бездна*, *дъш* вм. *дъжд*, *вишист* вм. *висшист* и др.) и *епентеза* (*двойствен* вм. *двойствен*, *через* вм. *чрез* и др.).

В тази част от изложението са обхванати почти всички случаи на нарушаване на правоговорната и правописната норма. Правоговорните и правописните проблеми на новопоявили се чужди думи са обект на особено внимание. В новата книга „Разни съвети за правоговора“ се акцентира върху все още нементирани случаи, които имат правоговорен или правописен проблем. Проф. В. Мурдаров никога не се е задоволявал само с регистриране на грешката. Той винаги е търсил причините за неправилния изговор, както и е анализирал звуковите промени, породили грешката. Неправилният изговор най-често се дължи на замяната на звукове, свързана с диалектен или небрежен изговор (замяна на звук *дж* с *ч* или *дж* с *ж* в думи като *манжа* вм. *манджа*, *брич* вм. *бридж*; на *т* с *д* в *тантела* вм. *дантела*; вмъкване на гласни или съгласни и изпадане на звукове като в *пуберитет*, *перспектива*, *експлоадирам*, *индентифицирам*, *завислив*, *езуит* и др.). Причините за подобни грешки са неясният за българите начин на образуване на чуждата дума и стремежът за облекчаване на трудния изговор, народната етимология и аналогията с позната дума (вж. *Новите стари грешки; Добавените звукове; Нахалното н; Пропуснатите звукове; Пак за пропуснатите звукове; Отпадащите звукове, Досадните масови грешки; Пустата народна етимология; Разни досадни грешки* и др.).

В третата част от *Разни съвети за правоговора* са бележките за грешно поставеното ударение, като във всеки конкретен случай В. Мурдаров обосновава правилното място на ударението. Една от тях, нееднократно изтъквана, е грешката, изговорена в публичното пространство и разпространена от медиите (вж. *Тъй рече елитът; Криворазбраната престижност*). При българските думи грешката идва от влиянието на диалекта (вж. *Възможните дублети; (Не)нужните ударения*), а при чуждите от незнанието на точното място на ударението (вж. *Вносните ударения*). Още една причина за погрешни ударения е ироничният изговор на някои думи, като грешните ударения, повторени многократно, се възприемат за правилните (вж. *Иронизираните ударения*). Така разкривайки причините за грешките, В. Мурдаров във всеки конкретен случай формулира правило (съвет), съобразено с особеностите на езика.

Съществена част от езиковите бележки е свързана също с уменията да се подбират изразните средства според целта на изказването. В областта на правоговора във връзка с различните произносителни стилове е много важно да се знае стилистичният пласт, към който принадлежи дадена дума. Колебанията, на които обръща внимание В. Мурдаров, засягат някои дублетни форми на числителните, местоименията, глаголите и наречията. В по-изискания стил на говорене са препоръчителни формите *мене, тебе, този, тази, тези, тук, там, така, иначе, днес, нощес, вън, зная, чувствам* и др. (вж. *Числителните имена – дълги и къси; Чувство за стил, Пак за чувството за стил; Искам да слезна; Глаголи в съкратен вид; Стилисти различия*).

В последната част на *Разни съвети да правоговора* се разглеждат „всякакви затруднения и грешки при употребата на формите на думите, които по различни причини се изговарят неправилно“ (с. 121). Формулираните правила се отнасят до колебания при изговора на граматичните форми, свързани с мястото на ударението при членуваните едносрични имена от мъжки род и при формите им за множествено число, при съществителните с наставка *-ище*, при членуваните числителни с член *-та*, при членуваните притежателни местоимения, при повелителните форми и неправилния им изговор (*Колебавеците се ударения; Досадните езиковеди; Въпрос на стил; Форми на заповедта; Акцент върху заповедта*). Коментират се и някои тенденции в развитието на езика, илюстрирани с изключително интересни примери. Те се отнасят до явления от граматичната норма, все още неизследвани и неописани напълно, свързани с появата на повелителни форми от типа *недей да ходиш*, с начините за обръщение, с разколебаната употреба на *кого*-формите, със съгласуването при учтивите форми, с членуването (вж. *Учтиви докторай; Вече не може; Въпреки очакванията; Забравяните местоимения* и др.). Всички тези случаи, където кодифицираната норма е влязла в противоречие с узуса, са забелязани своевременно и са получили своето обяснение, което надхвърля по задълбоченост обичайния коментар в езиковата бележка.

В заключение искам да подчертая, че всички описани случаи в „Разни нови (и стари) езикови съвети“ и „Разни съвети за правоговора“, са прецизно подбрани и илюстрирани с много примери, като целта е една – езиковите знания, поднесени достъпно и интригуващо, да достигнат до по-голям кръг читатели и да бъдат осмислени така, че гласът на езиковеда да бъде чул от всички, за които тези съвети са предназначени.